

507

PUBL NO

F1857

L. Bērziņš

Literaturas vēsture monografijās

№ 4

Nevācu Opics

1925.

Vidusskolu Skolotāju kooperatīva izdevniecībā

Rīgā, Tērbatas ielā 15/17

Maksa Ls 0.40

8
L 421

L. Bērziņš

Literatūras vēsture monogrāfijās

№ 4

Nevācu Opics

1925.

Vidusskolu Skolotāju kooperatīva izdevniecībā
Rīgā, Tērbatas ielā 15/17

1959. gads.

L. V. B.
In. 163/154

0304063568

28

app. jād. 21. XI. 06. D. S.
app. pārb. H. III. 07. D. K.

Neven Opics

Jul. Pēterona spiestuve Rīgā, Krišjāņa Barona ielā 20/22.

Nevācu Opics

17. gadu simteņa otru pusi varam uzskatīt par ziedulaiku latviešu garīgajā rakstniecībā: iznāca Manceļa monumentalā sprediķu grāmata, nodibinādama prozas valodu; iznāca bībeles tulkojums, kas nevien paplašināja latviešiem garīgo apvārsni, bet ieveda arī valodas lietās, salīdzinot ar Mancelli, vairāk sistēmas un noteiktības. Kad nu šiem darbiem vēl pievienojās Fūreķera dzeja, tad pirmās, elementārās vajadzības pēc garīgiem rakstiem bija uzskatamas par daudz maz apmierinātām. (Par Fūreķeru lasītājs var salīdzināt manu rakstu „Christophorus Fūreccerus“ Austrumā 1899. g.).

Bet garīgās literatūras plaukšana it dabīgi deva ierosinājumu arī laicīgai rakstniecībai. Tā jau Fūreķers, garīgo dzeju kopdams, bij tai pašā laikā krājis arī materiālu gramatikai, ko vēlāk izdeva Adolfijs. Tā arī Elģers, gādādams latviešu katoļiem dievvārdu grāmatas, sastādīja paplašu vārdniņu poļu, latīņu un latviešu valodās. Nupat, kā lasītāji atcerēsies, ir atrasta rokrakstā vēl kāda cita vārdnīca, kas sarakstīta ap to pašu laiku. Viss tas liecina, ka īsi priekš Ziemeļu kara mūsu dzimtenē nav trūcis godam minamu darbinieku.

Sekošā rakstā nu gribu lasītāju iepazīstināt ar vienu no šiem darbiniekiem, ko vārda pēc gan pazīst, bet par ko arī daudz vairāk nezin, kā viņa izdotās grāmatas nosaukumu, lai gan sacerējuma līmenis kultūras ziņā stipri augsts un toreizējam laikmetam ļoti raksturīgs.

Šī grāmata ir Nevācu Opics; viņas autors Jānis Višmanis, Dundagas mācītājs. Pēc satura šī ir pirmā latviešu poetika; sarakstīta vācu valodā; iznākusi 1697. g. Protams, ka tagad šī grāmata ir jau bibliografisks retums. Vēlams būtu viņu izdot pilnīgā reprodukcijā. Bet maz cerības, ka tam nolūkam varēsim sagādāt vajadzīgos līdzekļus, jo grāmatai ir vairāk nekā 200 lappuses. Tā tad pagaidām jāveic cits uzdevums, ko sekošais sacerējums sev sprauž par mērķi, proti: dot no Nevācu Opica raksturīgus izvilumus ar nepieciešamām piezīmēm, kā arī apskatu par šīs grāmatas sakaru ar toreizējo kultūras dzīvi.

Grāmatas pilnīgais nosaukums ir:

Der
Unleutsche
O P I C S
Oder
Kurze Anleitung
Zur
Lettischen
Dicht-Kunst /
Wohlmeinend
abgefasst
von

Johann Wischmann,
Pastoren zu Dondangen.

(Nevācu Opics jeb īsa pamācība latviešu dzejas mākslā, labā nolūkā sacerēta no Jāņa Višmaņa, Dundagas mācītāja). „Nevācu“ te, kā daudzkārt, nozīmē „latviešu“.

Tūlīt aiz tituļa lapas nāk uzruna anonīmajam skauģim. Nav nekādu ziņu, ka Višmanim tādi pēlēji vai skauģi būtu bijuši; arī uzruna pati neatstāj tādu iespaidu, ka autors ar sirds vientiesību dotos cīņā, bet gan, ka mūsu priekšā te ir rotaļāšanās ar zināma laikmeta modes pārņemieniem. To iespaidu vairo arī tas apstāklis, ka Višmanis pret savu pēlēju griežas latīņu valodā un vēl pantos. Acīm redzot, lieta nav pārāk nopietna. Bet nelūkojot uz to, mūs šī uzruna var interesēt, jo vienkārt viņa ar savu valodu, formu, izteiksmi dod liecību par tā laika tendencēm, otrkārt rāda, ka Višmanis ir jutis nenoliedzamu cienību pret latviešu valodu. Tas diezgan gaiši parādās tādā ziņā, ka Višmanis skauģim atgādina, ka viņš, iedzimu latviešu mēli nīdēdams, īstenībā tvārstot pats savu mēli. Grūti iedomāties, ka Višmanis te paredzēja nelabvēļus no latviešu pašu vidus. Drīzāk viņam acu priekšā stāvēja tās vācu aprindas, kas stāvēja sakarā ar latviešiem. Šiem vācu elementiem, kas droši vien arī toreiz bij mūsu zemē izkaisīti nelielā skaitā, pēc Višmana domām iedzimtā latviešu valoda ir īsteni viņu pašu valoda. Nav ko šaubīties, ka Višmanis ar tādu apgalvojumu grib vairot vāciešu starpā cieņu pret latviešu valodu. Atzīmēšu te latīņu hekzametros un pentametros rakstītos pantīņus pilnīgi:

Lettica Lingua tibi si nata est, rodere noli,
Nam propriam Linguam dente, maligne, petis;
Sed si ignota tibi, haud natam quid carpere tentas?
Ignoti Versūs nulla Cupido. Vale!

Brīvā latviešu tulkojumā:

Latviešu mēle ja tev ir iedzimta, netīko grauzt to,
Tavpaša mēle tā būs, ko tver skaudībā zobs;
Bet ja sveša tev tā, ko plūkāsi neiedzimušu?
Dziesmu, kas dzirdēta nav, sirds arī nekāro. Sveiks!

Domāts ir, ka lasītājs, vai nu latviešu valodu pazīst, — tad tā ir viņam jātura godā kā viņa paša valoda, vai atkal nepazīst, — tad viņam nav te ko līdzī runāt. Bet šīs diezgan vienkāršās domas ir izteiktas ļoti dreijātos teikumos, kas, protams, nav Višmana izgudrojums, bet mazumā rāda, kādus dzejas līdzekļus lieto viltus klasicisms, no kuŗa ir dzimis Nevācu Opics.

Kā skauģi noraidot, tāpat tālāk savu labvēli, Dundagas dzimtkungu Diterihu Maideli uzrunādams, autors lieto izteiksmi, kas katrā ziņā nems palīgā klasiskās senatnes mitoloģiju un pazemībā un padevībā pārkāps katru mēru. Īpaši ar goda nosaukumiem Višmanis neskopojas: tos viņš savam labvēlim piekarina tīri vai tādā skaitā, kā tie citreiz bij lasāmi Krievijas cara lielajā titulī.

Grāmatai ir vēl trešais priekšvārds. Tas uzrunā lasītāju un dod paskaidrojumu, kālab grāmata nes nosaukumu Nevācu Opics. Mārtiņš Opics bij (1624.) nodibinājis vācu prozodijas likumus, izceldams akcenta nozīmi. Nebūdams liels dziesminieks, viņš ar šo savu darbu ieguva Vācijā lielu slavu, kālab Opica vārdu varēja tobrīd lietot kā sugas apzīmējumu, ja bij runa par dzejas likumiem un paraugiem.

Latviešu starpā nu gan Opica gods pienākoties Fūrekeram, bet Višmanis jau arī savu sacerējumu tā esot nosaucis, īpaši gribēdams vairāk

pagodināt Fürekeru, nekā sevi. Turpmākie vārdi nu gan ļauj saprast, ka Višmanis ar visu savu pazemību sevi zemāku par Fürekeru vis nestāda, jo Fürekers gan latviešu dzejā esot lauzis pirmo ledu, bet vēl ceļā esot palikuši lieli ledus gabali, tā kā esot vēl kas vedams līdz skaistām un tīrām beigām („ins feine und reine bringen“).

Tiktālu priekšvārdi.

Saturs pats aptver 7 poetikas nodaļas un pielikumu ar garīgām dziesmām, ko Višmanis sacerējis vācu un latviešu valodās.

1. nodaļā Višmanis noskaidro starpību starp dzeju, dzejošanu un dzejas teoriju. Turplikām gan viņam „dzejas māksla“ (die Dicht-Kunst) ir pa reizām gan mācība par dzeju, gan dzejnieka spēja pati. Latviski Višmanis dzejas mākslu ieteic saukt par „Dzeefmu Sagahdaſhanu“, jo kāds tobrīd jau miris cienījams vīrs un liels pratējs latviešu valodā un dzejā esot sacījis par kādu dziesmu mocītāju (Lieder-Märtyrer) un smādētāju:

Dhtru ſmeet
Winu weeglu ſchſheet;
Redſ / tā gruht' ir paſſham ſtrahdacht /
Dzeefminas ſagahdaht.

„Sagādāšana“ jau rāda, ka Višmanim dzejnieks nav pravietis vai dievredzis (vates), kas smel ierosmi no neapzinīgiem dvēseles dziļumiem, bet vairāk praktisks darbinieks, kas ar savu pūliņu ražo derīgas un pieprasītas lietas. Gan viņš tālāku piebilst, ka bez mācīšanās (mathēsis) un vingrināšanās (askēsis) kā pirmais noteikums vajadzīgs arī dabīgs talants (natura), bet šīs pareizās domas noslikst dzejas tehnikā, kas ir grāmatas īstais temats.

2. nodaļa nodarbojas ar zilbju kvantitāti un atskaņām. Te atrodam vērtīgas atzīmes par latviešu valodu un tautas dzeju. Tā Višmanis te it gaiši apzīmē mūsu zilbju akcenta vietu. Bet Višmanis ir novērojis, ka dzejā akcents nevarot ikreiz krist uz pirmo zilbi, bet drīz uz otru, drīz uz trešo un tā tālāk. Bet kad un kur akcentam dzejā jākrit? Atbilde uz šo jautājumu Višmanim neveicas, jo viņš operē ar zilbju garumu, kādu mēdz iedomāties latīņu un grieķu dzejā un tāpēc grib par vari akcenta pārstatīšanu izskaidrot tā, ka uzsvārā nāktu gara zilbe. Lai to panāktu, Višmanis izdomā diezgan raibus paskaidrojumus par zilbju garumu un īsumu, bet nevarēdams nākt pie gaiša un vienkārša likuma, ieteic galu galā neatkāpties no pirmās zilbes vispārējā likuma, t. i. uzsvērt pirmo zilbi; tad tik drīz nepārskatīšoties. Tā „palīdzī“ ar uzsvaru uz „pa“ ir drošāki, nekā „palīdzī“ ar uzsvaru uz „li“.

- a) Uf! Deewin / palihdſi man ſpehzigi ſtrahdacht /
Tad eſ wairahſ ne gribbu grehzigi gahdaht /
b) Uf! palihdſi / Deewin / man ſpehzigi ſtrahdacht
Tad wairahſ eſ negribbu grehzigi gahdaht.

Atskaņu ziņā Višmanis neatzīst tos atgadījumus, kur vīriešu jeb vienzilbju atskaņā sākuma konzonants abos vārdos tas pats; tā „bēdaties“ un „padoties“ viņam nav laba atskaņa, lai gan tamlīdzīgas esot lietojuši pat Fürekers un citi „brangī viri“ (stattliche Leute). „Bet mēs negribam ar pirmo nepilnību kautkā iztikt vai atvainoties, bet augdami gribam ar mākslas palīdzību izlabot trūkumus.“ Tāds nevēlams atskaņu piemērs

Būtu citām reizām sakams: Rundšīnam Rungu buht / Dehlinam Urejām. Bet sekot tādai neveiklībai (Ruditaet) mums mūsu tīrajā sa- skapošanas un dzejošanas mākslā nav vajadzīgs.

Fürekera kunga šūpla dziesma ir it branga (artig), bet ar atska- nām, pamatota uz šo dabīgo metru, kas latviešiem ir visērtāks. (Domāta ir dziesma:

Bērniņ mīlais, Dieva stādīts,
Dieva dots, no Dieva rādīts etc.).

Taču dažkārt viņi mēdz šur un tur iekaisīt pa daktilim trochaja vietā, vai iztaisīt no viņām tīras daktilju dziesmas, bet bez cezurām vai ļoti reti, ko cienītājs var pats no viņiem labāki dzirdēt un novērot, nekā no manis saprast.“

Piezīmēju, ka tautas dziesmas Višmanis citē vēl 2 tālākās vietās (pag. 74. un 75.). Piemēri skan:

Rarra-Wihri pahragahjušči
Staiga Purnu ušmetuščči

kur „Purnu“ esot lietots „pro: Mutti.“

Piemērā:

Muisčhineefi wihna dšehre,
Semmineefi Allutin!

viens locījums stāvot otra vietā, un proti:

„Wihna pro: Wihnu“.

Par cezuru jeb iegriezumu Višmanis runā tādā nozīmē, ka vārdu beigas nesakrīt kopā ar dziesmas pēdas beigām, bet pēda daļa vārdu, vai arī vārdi pēdu. Noteikti praktiska nozīme šim jautājumam ir daktilos, kur daži dziesminieki (Auseklis, Pumpurs) nav bijuši ar teo- riju diezgan pazīstami un tāpēc radījuši monotonas rindas, bez lūzuma vidū.

Ko nu par cezuru māca Višmanis? Piemēru viņš ņem no Fürekera, sadalīdams to sekošā kārtā:

Es sa/vus grē/kus sū/dzos etc.

Nu gan nav šaubu, ka dziesmās ar jambu raksturu tāda veida cezura nāk pati no sevis, jo kāpjošu ritumu latviešu valodā tā vien varam dabūt, ka savienojam vienā pēdā iepriekšējā vārda beigas (vai neuzsvērtu vienzilbes vārdu) ar nākamā vārda sākumu. Citādi tur- pretim tas ir dziesmās ar krītošu ritumu, tā tad trochajos un daktilos, jo te dabīgi pēdas beigas sakrīt ar vārda beigām. Mums tāpēc jāno- žēlo, ka Višmanis nav devis vajadzīgos piemērus. Liekas, ka viņam tie nav bijuši mākslas dzejā pie rokas, bet ar tautas dzeju viņš ne visai grib lasītāju apgrūtināt. Tautas dzejā mēs tiešām varam arī trochajos, tā- pat kā daktilos, runāt gan no cezurās, proti pēc tautas dziesmu metri- kas (par ko līdz plašāka sacerējuma iznākšanai var salīdzināt manu rakstu par t. dziesmu metriku Austrumā 1896. g.) varam it labi sacīt: „ej, sau/līte“, vai: „kur, Die/viņi“, pie kam pēda un vārds nebeidzas vis tai pašā vietā. Tāpat daktilos varam sacīt: „līdz vaka / ram, vai: „tai kārkļie / nājā“, kur tāpat kā iepriekšējos piemēros redzam, ka ver- tikālā strīpa, kas apzīmē pēdu dalījumu, nesakrīt ar vārda beigām. Tamlīdzīgu parādību latviešu mākslas dzejā velti meklēsim un tāpēc

droši varam apgalvot, ka tautas dzejas ritumam, kuŗam netrūkst cezuras, ir lielas priekšrocības pret mūsu modernajiem trochajiem, kas, cezuras nepazīdami, kladz monotoni. Tautas dziesmās cezura mums nav tikai it „glīta un pieklājīga“ (sehr zierlich und wohlanständig), bet pilnīgi nešķīrāma no tautas dziesmu strukturas.

Vienam vārdam ar patskani beidzoties un otram ar patskani sākoties, izceļas tā dēvētais hiatus, ko seno valodu dzeja labprāt novērš. Višmanis šo jēdzienu grib pārnest arī uz latviešu dzeju, bet šinī jautājumā skaidrību nepanāk, jo viņam nākas atzīmēt piemērus, kur dzejnieks no hiatus itkā izvairas: Tā dvēsel' uzskat' eņģelus (C. F.), bet arī tādus, kur hiatus palicis stāvam tam pašam autoram „mums gribi atspidēt“ (C. F.). Višmanis arī sekošo apostrofu rindas galā ved sakarā ar nākamās rindas vokālisko sākumu:

Viņš cieties līdz ar Dieva dēl',
Ir miris, tomēr dzīvo vēl.

Nebūs jāšaubās, ka latvieša ausi te hiatus nemaz neaizkārta, un ka arī Fūrekers apostrofu lietojis tikai tāpēc, ka tādējādi viņam bij vieglāki ievērot dziesmas metru un sasniegt atskaņu.

Paraugus Višmanis dod visādām pēdām; tā piemēram trochajiem sekošus:

Gaidi
Deewinu /
Rad tu waidi;
Sawu Paligu
Winfch ikweenam dewis /
Raš to mellejš tizzigi
Tā winfch arri nahšs pee tewis /
Tewi glahbdams / lohpdams tikfufchi.

Zilbju skaits te aprēķināts tā, ka katra rindiņa ir pa vienu zilbi garāka, nekā iepriekšējā.

No trochajiem satiekam vēl sekošus paraugus:

Sam ne buhš no Bittehm bihteesh /
Raš grihb baudiht Meddutin;
In faš grihb pehz Debbeš dšhteesh /
Nemš par labbu Gruhtumin /
Raš pehz Gohda ween grihb dšhteesh /
In few šchlihtu apsinnaš
Ra? buhš tam pehz Mehlehm bihteesh?
Ne: Winfch šklaidri pašmeijaš.

Zilwehš / faš tā Puffu-Seedinš
Jaunš ir jauš irr / top nozirš
Lehti no taš Nahweš Rotahm;
Wina Krahschnums kluht aišmirš:
Schodeen fakka Sahle buhš /
Tewi teiš pa wiffahm mallahm;
Rihtu puhdamš aukštā Bedrēi /
Wiš tawš Gohdinš buhš pa gallam.

Laudis teiz man baggatu /
Labbi buhtu / ja ta buhtu;
Bet pee few es labbah! juhtu
Schauro Kurpu Speeschumu.

Jambus ilustrē starp citiem sekoši paraugi:

1. Kas buhs?
2. Ta Laime
3. Jtt atstahj muhs;
4. Ta Deewa Saime
5. Tohp nizzinahta ween;
6. Deews Kungs wehl par mums gahda /
7. Kad atees pehz ta jauna Deen' /
8. Usmatfahs teem / kas prett mums strahda.

Uf! Deewin / dohd man apdohmaht
Kas? kahds es esmu bijis?
Kas taggad esmu? in wehl flah! /
Kad mani Kaps buhs rijis /
Kahds buhschu tad? Tad fargahschohs
No Lepnibas / in Sird-Ghstos
Ne tapfchu scheitan ehdamis
Neds tur eefsch Elles-Behdamis.

Es Nabbadsinsch! kur nemfchu labbu Draugu?
Ja es pehz ta schai Wiltus-Semmē raugu
Tad muhscham es paleeku nelaimigs;
Nahz JEsin! tu: Tu effi pastahwigs.

Ta Pasauliht
Uf Blehneem triht /
Jrr schakla zittu gahnih!
Bet afka mettahs / tad tai buhs
Tahs Uzziis mest us sawu Puff':
Ta Welns mah! sawus mahnih!

Sakarā ar jambiem Višmanis sniedz arī paraugus Aleksandriniskām un Sapfiskām dziesmām, rādīdams, ka atskapas var stāvēt gan blakus, gan pamīšu:

Ne effi / Draugs / us manahm Dohmahm schaklis /
In pascha Darbōs wairš tā Kurmis aklis:
Kas man ar Skauga-Uzzim gribb suddufchu,
Sprahgs widdū puschu.

vai:

Tas gohdigs Draugs / kas ne preetsch Uzziim flaweh /
Kas schlihtu Mutti turr / kas nem par labbu /
Man raudoht raud / man gawehjoht lihds gaweh /
Sweits / kas to dabbu!

Aleksandriniski:

Ram leppo? Zilwehzi! Pats tu no Semmes effi!
No Semmes Sudrabs / Seltis in Drahnas / ko tu neff!

No Semmes dšihwo tu! Sa neff tew taggadin;
Gelfch Semmes behgfi drihdš; tam leppo! Zilwehjin!

Cits piemērs:

Taš Zilwehšs nihzin nihst; Sa
Semm' in Debbešs suhdahš;
Gan drihš tai Raddibai buhš
Weenā kohpā křift;
Tahš Behdaš eemahjoht gribb
Schinniš Grehfu-Buhdāš;
Kur wišš irr isnihštams / fur
Deewa Behrnš gribb mist?

Bee Tawu Jesu behdš / tam irr weenš laimigš Nams
Taš fajem Tizziguš / taš muhscham paleetams.

Arī daktilos Višmanis sniedz vairākus pašsacerētus piemērus, no kuriem pirmajā zilbu skaits ar katru nākamo rindu pāri pieaug.

1. Preezigi
Sikkufchi
Mihliba darr /
2. Ro winna warr /
Mihligi fajemm /
3. Mantu ne pajemm /
Lipniguš Wahrđinuš dohd /
4. Dohd in peenahšama Gohd /
Taisnigi dšihwo bes Wiltuš /
5. Darra šafallušchuš Siltuš;
Waddihš appallošchuš teescham in drihdš /
6. Dširdihš Ššfalkošchuš; Wiššeem palihdš;
Wahrđdš in Darbdš ta Mihliba rahdahš /
7. Deewam in Suwafam Mihliba gahdahš.

Tāpat daktiliski ir lasams nākamais piemērs:

- a) Rā buhš man behdatees? Rapehš Šird-ehštees /
Rā žitš kahšš Narra in Nelga gan mehđš?
Eš šawā Laimitē ne gribbu plehštees;
Deewinšch to Laitu gan noproht in redš.

Bet nākamo piemēru Višmanis „uz savu galvu“ (vor meinen Kopf) par paraugu taisni neuzstāda, bet acīm redzot tura arī viņu par noderīgu. Šī piemēra nolūks ir teknikā pārspēt Fürekeru, ievedot trijzilbju atskaitas trijkārtīgā saskaņojumā. Protams, ka laba gaume šim piemēram nav stāvējusi kumā. Bet Višmanis arī grib tik rādīt tehnisku piemēru, ne dziesmu pēc būtības, kālab viņš pēdējai rindai piesprauž vientiesīgu „etc.“.

- b) Attahpees Badditajš.
Deewš irr mans Radditajš
Glahbejš in Wadditajš.
To luhdšohš weenigi /
Tam suhdšohš zeenigi /
Taš dohš man lehnigi &c

No jambiskiem piemēriem 3. nodaļā būtu atzīmējams vēl sekošais, kur lasītājs lai liek vērā iekšējas atskapas: „spaida“ un „gaida“ un „godīgs“ un „sodīgs“. Tamlīdzīgus papēmienu satiksim pie Višmaņa arī vēl turpmāk.

Raš spaida beš-špehziguš Laudiš ar Mohlahm /
To gaida Deewš augstajš ar špehzigahm Rohlahm;
To gohdigš in šohdigš irr Deewina Prahtš:
Raš Taišno šabeedeh / tohp pašudinahš.

Katrai vienkāršai strofai vajagot saturēt noslēgtas domas; bet kur nav noteiktas stingras strofas, tur var no viena pantiņa domu pavediens (sensus) stiepties otrā. Šai parādībai esot pat īpašs jaukums (Gracie). Te paraugs:

Netaišnu Mantu fraut / in šawu Širdi ehšt /
Irr Spahrni / kaš muhš rauj eekš Bedr' in dšilu Elli /
Raš gruht darr Dwešelei / kaš warr tahš Meešas plehšt;
Zaur šheem tee Žilwehki in šhe in tur kluht melli
Eekš meleem atrasti: Tohš teizu baggatus /
Raš no šheem Šahrneem warr nomasgahtees in pohštees /
Behž Mantas ne dšennahš / in ne mehds Širdi kohštees /
Seem šheitan šchlihta Širdš / tur baltaš Drahnas buhš /

„Gracijas“ piemērs te atrodams izteiksmē, ka

„cilvēki... klūst melli
Iekš meliem atrasti.“

Pindara odām — kas gan jau izejot no modes — Višmanis sniedz sekošu paraugu:

Stats (Satz).

Vašauligš Prahtš / jeb furru Deen' /
Uš Naud in Launu eet pahr leeku /
Uš Meešas Rahrib' / Ušchu-Preetu /
In lepno Buhšan' dohdahš ween;
Tam gan ir šawu Meešu barroht /
Ne šheetahš grehlojš / Grehkuš darroht;
Tā Grehki grehloš audfin-aug /
Tā Vašaulš-Behrns uš Blehneem raug.

Pretstats. (Gegensatz).

Bet to darr Kristihš Deewa Draugs †
Tas šawam Rungam ween padohdahš /
Eekš ta tam wiššas Lustes rohдахš /
Vee ta tam Prahtinš miht in augš:
Šhe warru (fakloht) atrasti Weetu /
Šhe dabuht paleekamu Leetu:
To / tā taš Deweš muhšchigš irr /
Tā tahdu Mantu taš peeschkirr.

Izskana (Nachklang).

Raš tad pehž Vašaulš / tahš Behdu-Bedres behdahš?
Ko ta neganta Manta lihds?

Labb tam / kas miht / in miht gribb Jesuſ Kriſtuſ Behdāſ /
No Swehta Garra pawadihtſ /
Lo Deewinſch Debbeſ-Dahrſchā ſtattihtſ /
Taſ muhſcham Debbeſ-Sauli ſtattihtſ!

Izskanaſ vietā te labi varētu sacīt arī sastats (sinteze), jo odas trešā daļa apvieno abas iepriekšējās jeb taisa uz viņu pamata kādu slēdzienu: — Iekšējās atskanaſ („neganta mantā“) atrodamaſ arī te. Tālāk ar nolūku ir savirknēti lūpeņi, īpaši „b“ skaņa, radot tā spilgtu aliterācijas piemēru:

Kas tad pēc Pasaules (tahs Behdu-Behdas behdahs?)

Nākamā soneta (Ein A l e x a n d r i n i ſ c h Kling-Gedichte) liecina, ka Viſmanis, pārvārēdams četrkārtējo atskaņu grūtumu, varējis vēl rotāties ar iekšējām atskaņām.

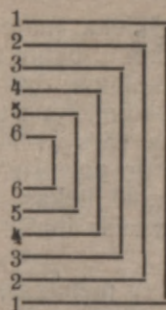
Ko dohdees / Dwehfeliht! uſ Wahju Tizzibinnu?
Kam melnam Welnam tā tu gribbi Spehleſ zelt?
Uſ mihtu Deewinu buhſ tew tahſ Behdaſ welt /
Taſ uſleef Kruſtu mums / bet ar itt labbu ſinnu /
In palihdſ panekt patſ: Nahz mellehdamā Winnu!
No Raudu-Bedreſ buhſ tew preezaſ-Mehru ſmelt /
Gan muhſcham ſpohſchakai pahr Sahl in Seltu ſelt:
Behdſ / niſnajaſ Slumju-Tahrpſ / ne trimitſ Zilwehziſnnu /
Kam Jesuſ ſchehligi ſirgoſcham Sirdi dſirdi
Ar Preeka-Straumuleem! Behdſ Elleſ Dibbind!
Tew ne buhſ wairahl tā man tirdiht ſpirgtu Sirdi /
Ko Jesuſ iſgehrbiſ patt-maggā Tizzibā:
Manſ Uggunſ-Dſirſtelihdſ / eefſch Pelneem glabbahjamaſ /
Ko nſpuhſch Swehtajaſ Garrſ / arr Deewam patihkamā.

Arī soneta nav dzejiska, bet te mums vietu vietām tehniski veiklie paņēmiēni liek īsti pabrīnēties. Iekšējās atskanaſ (melnam welnam) jau pieminēju. Bet arī aliterācija ir izkopta (zāl' un zeltu zelt). Tāpat vokaļu saskaņa: „sirgošam sirdi dzirdi“ un „tirdīt spirtu sirdi“.

Viss tas, protams, nevar samākslotai sonetai iepūst dzīvības garu un der mums vairāk par biedinošu piemēru, lai nemeklējam dzejas vērtību rafinētā tehnikā. Šo uzskatu pastiprina arī nākamais sekstinas piemērs, kas tā sacerēts, ka vidējam atskaņu pārim (spožums, drošums) aplicas apkārt citas atskanaſ simetriskā kārtā:

Swehtaſ irr tahſ Uztiņaſ /
Kaſ uſ Jesu greeſchahſ /
In no winna Rohlahm
Gaida wiſſu Labbumu;
Tahſ nomohdā aiſmeegoht /
Tahm taſ wiſſu drohſchjaſ Spohſchumſ /
Tahm taſ wiſſu ſpoſchajaſ Drohſchumſ /
Tahſ irr ſpirgtaſ raudahjoht:
Tapeh3 arr ar Lihgſmibu
Eefſch patt gruhthm Mohlahm
Sirdſ pee Jesu ſpeeſchahſ /
In ar Uz3im preezajahſ.

Paskaidrojuma dēļ Višmanis pats augšējam pantiņam piespraudis šādu schematu:

Zīmējums tiešām vajadzīgs, jo 12. rindu sasniedzis, kurš lasītājs varēs vairs atcerēties, kā skanēja 1. rinda? Bet līdz ar to, pats par sevi saprotams, dzejošana šādās formās ir tirā rotaļāšanās.

Drusku labāks — proti dabīgāks — ir madrigals, kuŗu bez pietiekošas definīcijas mums paskaidro nākamais piemērs:

Madrigal.

Raš kaisch tew? manna Dwehselicht!

Ram effi nostumußi?

Wai Uffaras / la Leetus kriht?

Tā Deewinsch ar mums taule;

Tā auglīga tohv muhsa Sirds;

Muhs schlichsti tahda Virts:

Behz Leetus / Debbefis spihd filta Saule.

4. nodaļa ir sevišķi raksturīga Višmaņa poetikai, kā arī visam pseudoklasicismam. Te, proti, jo gaiši izpaužas uzskats, ka dziesmu sagādāšana pastāv vārdu pārbīdīšanā vai pārgrozišanā. Piemērs to gaiši rāda. Ņem latīņu distihu: Mundus hic est Pelagus, Regina Pecunia Nauta est, Navigat infelix, qui caret hujus ope. To pārtulko latviski pēc satura:

„Šhi Pašauļe irr Juhra / ta Nauda walda to Laiwu / Raš bauda (=mēģina) beš schihš pahrbrauft, taš nelaimīgi brauļš.“ Tagad vārdus bīda, kamēr iznāk sekošas 2 rindas:

Šhi Pašaul' Juhra irr / to Laiwu walda Nauda /

Taš brauļš nelaimīgi / taš beš schihš pahrbrauft bauda.

Lai tekstu varētu paplašināt, Višmanis māca lietot dažādus epitetus un pievienot dotam jēdzienam sinonimus, bet tamlīdzīgi var tekstu arī sašaurināt, kādus vārdus atlaižot (Von der Abziehung der Wörter).

Teorija pati sen pārdzīvota un nevar mums neko sniegt; bet ievēriību prasa piemēri. Tā epitētu ziņā Višmanis ir noklausījies dažu tipiski latvisku piemēru un nu māca to lietot. Zemgales zemnieku pēc tēvzemes varot apzīmēt kā zemgalnieku, laucinieku, dobelnieku, upinieku, lejiņnieku etc., pēc vecākiem Mačas dēls būtu Mačens, pēc dvēseles īpašībām: labs, godīgs, taisns vīrs; pēc auguma: garš, stiprs, jauns, vecīgs etc.; pēc laimes apstākļiem: turīgs, bagāts, saimnieks etc.

Kursu zemnieku neslavas kārtā (missloben) varētu saukt par mežinieku, tāmu etc, vai piekārt viņam palamas (Ekel-Namen) vai dot tādus

atributus (kā: ubags etc.) „Bet lai sargās, ka to nedara pārāk rupjā kārtā, vai pret goda tikumu“.

Ēku aprakstot der pēc īpašnieka, materiala, formas, nolūka, lieluma, labuma u. t. t. sekoši epītēti: koku, baļķu istaba, (vai: ēka, pirts); kantīgs, apcirsts nams; kurējama, kuļama, dzīvojama ēka; liels (dižs), plats, mazs, austs, zems, dziļš nams; dūmaina istaba; satruinējuši pakšķi; glu deni skabargaini baļķi etc. Pie vārdu atlaišanas gaiši redzam, ka Višmanis nepareizu teoriju balsta ar pareiziem piemēriem. Tā viņam teikumā: „Pasaule neapdomā galu“ liekas, ka izlaists būtu prasams „savu“; un šinī izlaišanā autors redz īpašu glitumu (zirlich ausgelassen). Teikdami:

Dari, kā tev pienākas,
Dieviņš tevi pasargās,

mēs pēc Višmaņa domām esam izlaiduši vārdu „tā“: Dari tā...

Īpašu ievēribu pelna sekošie piemēri, kā labi noklausīti. Višmanis viņus atzīmēdams, domā, ka īsteni tur būtu vēl jāpiesprauž kāda prepozīcija: ar, no, pa: rokām (nūjām) kuļams; Dieva dots; Vai tu šķiet to zemes jēmtu (= no zemes); tie jā divīs pulkis (= pa divīs pulkis oder: pa diviem pulkiem); Kunga vēlēts (= no kunga).

Pie izlaidumiem Višmanis skaita arī palīga teikuma pievienošanu galvenajam teikumam bez konjunktīvas: „es protu, viņš aties“ = es protu, ka jeb kad viņš aties.

Tagad maz lietojama valodas parādība, kas Višmaņa laikos vēl ir bijusi lietošanā, ir bērna apzīmēšana tēva vārdā; tā Izaku var apzīmēt kā Abramānu. — Pieminot skaitļu pārstatīšanu poezijā, Višmanis uzsver latvieša tieksmi lietot daudzskaitli vienskaitļa vietā, tiklīdz tas runā par sevi. Višmanis domā, ka šo papēmienu latvietis lietojot tīri pārāk bieži (fast gar zu gebräuchlich), par sevi sacīdams: mēs redzēsīm, mēs dosīm; vai: redzēsīm, dosīm.

Arī to ir Višmanis novērojis, ka latvietis labprāt lieto pamazinamos vārdus, tā: Dieviņš, Dievs vietā.

Salikteni un pamatvārdi var stāties viens otra vietā, ja to neliedz starpība nozīmē; tā, piem. „gaidi“ un „pagaidi“. „Kaļķi“ vietā reizām sakot „skaļķi“; „aizgāja“ vietā „aisģigahja“; lūgšanas vietā var teikt arī: lūgsna vai lūģšna.

Par liekiem pielikumiem (bet dzejā atļautiem) Višmanis tura lāpamo burtu „i“, kā arī galotni „im“ vietnieka vārdos manim, tevīm, sevīm, ja šīs formas lietojot bez prepozīcijas. Višmanis pareizi saprot, ka šīs formas nav īsti datīvi vai akuzatīvi (vermeinte datīvi oder accusatīvi). Nelūkojot, ka šīs pareizaīs uzskats ir tik vecs, vēl šodien mūsu dzejnieki lāpa zilbju skaitu, „man“ vietā sacīdami „manim“.

Līdz šim minētās maiņas vārdos vai vārdu formās bij attiecinamas tieši uz valodu. Tālāk Višmanis rāda, kādas var būt retoriskas dabas pārmaiņas. Arī no šīm atzīmēsīm tik raksturīgākās. Tā synechotes figura parādoties teikumā: *wiffa Pašaule išgabjuffi štattitohš*, kur tas nozīmējot: daudz ļaužu. Te interesanta supina forma: skatītos, ko tagad man Kurzemē nekur nav gadījies noklausīties.

Par ironiju Višmanis saka, ka latvieši, kam tieksme uz lamāšanas, to bieži lietojot (Ist bey den schimpflichen Letten sehr gemein), piem.: Tu effi gohđigš Putnš.

Par asindetisku vārdu kārtību runājot, Višmanim gadas pieminēt simbola dziesmu Fūrekera tulkojumā. Šis piemērs interesants tādā ziņā, ka te Višmanis raksta: Uš DeewaTehwa tizzam mehš, lai gan Adolfiga grāmatā (1685.) lasam: Gelfch Deewu Tehwu. Tā tad te apstiprinās tas fakts, ka Adolfigs ir Fūrekera dziesmās pārgrozījis drusku vairāk nekā rakstību vien.

Polisindetisku vārdu savienošanu rāda sekošais pantiņš:

Rad Deewš to Nahwi ņuht /
Ne ušjem to tif gruht:
Jo tad buhš / pehž Behdinnahm /
In man / in tew / in winnam /
In mumš / in jumš / in wiffseem lthds /
Tasš pehđigš Zelfch / tasš ņwehtigš Brihđš.

Šis nodaļas beigās atrodam it saprātīgus padomus, kā izsargāt dzeju no mistrota stila. Te vispirms jāsargās no aizņemtiem svešvalodu vārdiem. Gan ir pieļaujami vārdi, kas jau ieguvuši pilsoņu tiesības, kā: kannu, katls, skutuls, bunga, no kuŗiem pēdējais ir lejasvācu vārds, bet tā iesakņojies latviešu valodā, ka latvieši to lieto arī tādā salikumā, kā „vara bunga“, tā atšķirdami vācu „pauke no „dromel“.

Pret tamlīdzīgiem vārdiem nu Višmanis neceļ iebildumus, bet gan pret dažiem bez gaumes ievestiem jaunvārdiem; piem. plītigs (fleissig) prišs ir tādi nevēlami jaunievedumi. No frazām sekošas: Ko tu man erreh? Ko tu man plahģeh? Neder vārdus ņemt arī no poliēm, leišiem, kā vienīgi, kad tos izlieto ar satirisku nokrāsu, nolaidīgā stilā (Stylo macaronico).

Tālāk valodas skaidrība neļauj mistrot arī izlokšnes. Kas ir draugs kuršu izlokšnei, lai turas pie tās, bet kas ir pieradis pie zemgaļu valodas, lai raksta viņā. „Es tagad gan dzīvoju kuršu zemē (Kurland), bet tā kā es vēl pilnīgi nepārzinu, kā kurši mēdz runāt un izteikties, tad man ar nav patikas dot piemērus pa viņu modei, bet palieku vienmēr pie man vistīkamākās tīrās zemgaļu izlokšnes, ko runā Dobeles, Jelgavas, Emburgas, Mežotnes un Bērsteles apkārtnē līdz un ap Bausku.“

Uzslava „tīrajai zemgaļu izlokšnei“ izskaidrojas ar mūsu rakstniecības vēsturi. Visi ievērojamākie rakstnieki mūsu rakstniecības pirmajos ir gandrīz bez izņēmuma savu valodu izkopusi Dobelē, vai Dobeles apkārtnē. Te uzsāka Enchiridiju Rivijs (1586.) un viņa darbu turpināja citi mācītāji, kas pēc savām dzīves vietām grupējās ap Dobeļi kā centru. Ari Mancelis bij no Dobeles apgabala, bet Fūrekers un Adolfigs dzīvoja tieši Dobelē pašā. Višmanis savukārt bij to pašu valodu piesavinājies Bērstelē. Tā zemgaļu valoda nāca „tīrās“ godā. Šim godam nāca, protams, par labu arī tas apstāklis, ka tā bij vidus izlokšne un tamlīdz samērā viegli sprotama malas izlokšņu runātājiem. Tā, acīm redzot, Višmanis ir arī savai Dundagas draudzei sprediķojis tagadējā rakstu valodā.

Bez lāpamām skaņām Višmanis izšķir arī lāpamus vārdus un brīdina no viņu lietošanas. Tāds vārds esot „aridzan“ vienkāršā „gan“ vietā, ko daudzkārt lietojot bez vajadzības, bez goda un bez prāta (ohne

Noth, Anstand und Verstand). — Īstais iemesls šinī atgadījumā gan nebūs tik daudz lāpīšana, kā kāre pēc svinīgas archaistīgas izteiksmes, apmēram tādā pat veidā, kā kad kāds nesaka: piecpadsmitā nodaļā, bet: piecpadesmitā nodaļā.

Pēdējās atzīmes rāda, ka Višmanis labi prot latviešu valodu. Diemžēl dzejas lietās viņa prasības ir pilnīgi ārīgas. Tas parādās pa jaunu arī nākamajā nodaļā.

5. nodaļa — kas Višmaņa laikmetu ļoti raksturo — uzstāda jautājumu, kādējādi varot īsti imitēt. Proti, iesācējs pēc Višmaņa domām, citu darbus pārveidojams (durch Veränderung), varot atrast „ātro, vieglo, pareizo un pie tam priecīgo un laimīgo ceļu uz latviešu dzejošanu“ (einen geschwinden, leichten, richtigen und dabei lustigen und glücklichen Weg). Višmanis izšķir 5 imitācijas veidus. Pirmais no tiem ir parodija, kurā ceļas, uzglabājot oriģināla formu un atskaņas, bet ieliekot viņās citu saturu. Šī parādība mums visiem pazīstama, bet parasti tikai no jocīgās puses. Višmanis arī parodiju ņem nopietni un rāda ar piemēru, kā dzejas māceklis varētu pārveidot Fūrekera dziesmu: Laid Dievu visi līdz.

1.

Laid teiz gan wiffi lihds / laid flaweh wiffās Weetās
To nifnu Pašauliht / in winnas aukstās Leetas.
Es wairahf teizu to / kas winnu uštūrejs /
In wiffu labu man eefsch winnas nowehlejs.

2.

Woi warr fchis Behdu-Nams doht Preeku muhfahm Sirdim?
Woi mehš few pašchus gan ar Meera-Mehra dširdim?
Laid paleef / mannis pehz / kas te dohd Schehlafstib;
Deewš pestihš man no Laun in wiffu Nelaimib'.

3.

Peo Tew / Sehws gohdigajs / no Sirdš mehš glahbtees warram /
Zaur tawu Dehlu dohd tu Garru muhfam Garram:
Laid fkan' / af taisnajs Deewš! laid fkan tas pehdejs Balš!
Kad buhš taj Pašaufei / tai Grehfu Buhdai / Galš?

Fūrekera vārdus:

Deewš gribbi mannis paglabbaht /
No Launa fchodeen pašfargaht

Višmanis variē šādējādi:

Deewš / tu muhš gribbi paglabbaht /
No Rauna allasch pašfargaht.

Vai:

Deewš gribbi femmiht paglabbaht /
Sedfihwotajus pašfargaht etc.

Ar heterosi Višmanis apzīmē dziesmas pārlikšanu no viena metra otrā. Te būs piemērs. Izejot no sekoša pantīņa:

Jau paštstu Pasaul's Breeku /
Mann' ne gribbahs tahdu Neeku /
Zits laid walfa Semmes-Leet' /
Mann tihl Debbes Mahjuweet'.

varam to no trochajiem pārvērst aleksandriniskos jambos:

Jau fenn man paštstams Pasaules Gohds in Breeks /
Man wairs wiff ne patihl tahds Rehms / in Ehrms / in Neeks;
Schiš behdigš / pehdigš Wiltš irr blehdigš / isnihtstams;
Laid walfa patš / taš gribb; Man peemihl Debbes-Nams.

Vai anapestos:

Jau finnu tahš Pasaules neezigu Breeku;
Ne grabstu / ne flahpstu pehž grehžigu Neeku:
Laid tinnahš in pinnahš ar winnas / taš mehds /
Man Uzziš in Sirfnin' uš wirfinu redš.

Var no šī paša teksta izveidot arī sapfisku odu:

Jau eš paštstu Pasaul's Prezz'in Preezas;
Man Prahtinsch ne- pehž tahdeem Neekeem kweezas.
Pasaules Behrnam patihl Pasauls Leetas /
Man Debbes-Weetas.

Ari šinīs piemēros lasītājs atrod visgarām iekšējas atskaņas („bēdīgs, blēdīgs, pēdīgs“, „grābstu, slāpstu“, „tinnahš, pinnahš, winna“, „īr-
fnin', wirfin“ etc) un aliterāciju („Pasaul's Prezz' in Preezas“).

Trešais paņēmiens tekstu pārveidošanā Višmanim ir tulkošana no vienas valodas otrā, tikai tulkošanas vietā autors lieto, kā svinīgāku, grieķu vārdu: metafrāza.

Ari šādā metafrāzēšanā Višmanis ir virtuozs. Tā viņš, iziedams no Jēkaba Mycilla dzejoļa par pasauli, kas tuvojas bojā iešanai, pārtulko latīņu distichus papriekšu vāciski sonetas formā un tad latviski kā aleksandrinisku eļģiju.

Latīņu teksts:

Scilicet ex omni Mundus jam parte senescit,
Intereunt Urbes, intereunt Homines.
Rarescit Virtus, Omnis jacet Ardor Honesti,
Corrumpit mores ipsa Senecta bonos,
Cessavit Pietas, Rectum cessavit et Aequum,
Et stat in extremo jam ruitura Fides.
Quin etiam Tellus victum lassata recusat,
Raraque de multis Spica refertur agris.
Et sua confectae claudunt jam Brachia Vites,
Et minus à Praelis musta frequenter eunt.
Undique deficimus: Quid jam nisi Tempora restant,
Quae videant Flammis cuncta perire suis.

Augšējais teksts vāciski:

Sonnet:

So ists: Die Welt wird nun an allen Enden alt/
Die Städte fallen hin / die Menschen-Kinder liegen/

Die Tugend schwindt / es fällt der Ehrbarkeit Vergnügen /
Das Alter machet selbst die Sitten ungestalt.
From seyn hat aufgehört / Die Lieb' und Recht sind kalt'
Der Glaub' und Treue sind schon in den letzten Zügen /
Ja selbst die Erde will zum Unterhalt nicht tügen /
Und wenig Aehren bringt ein gantzer Acker-Wald.
Da vor die Kelter uns mit vollem Arm unbfienge /
Da zeucht sie itzt für uns die schwangre Trauben ein /
Wir darben überall / es fallen alle Dinge /
Was solte dann für uns wohl mehr zu hoffen seyn /
Als dass die Zeiten sich zum letzten Ziele wenden /
Und sich und unsre Noth in ihren Flamen enden?

Tas pats teksts latviski:

Sa mihla Pafauliht' kluhst wezza wiffa Mallâ /
Pilsati pohstâ eet ar pafcheem Zilwehteem /
Gan rets irr Labbuminsch in Gohdinsch jau ir Gallâ /
No Wezzeem Negohds aug us jauneem Lautineem ;
Sa Deewbijaschan' / kas labš irr in pareisi /
Ar wiffu Tizzibu gull Nahwes-Gruhtibâš /
Sa Semmes Labbibin' us mums paraugahš greift /
Dauds Lauki mohlu dohd it wahjas Wahrpinas ;
Kur Wihn' in Meddutin' Sahlej labš Saimneeks smehlis.
Tur tagad daschs newar ir Dserfi nodfertees /
Mehš wiffur nonihstam: Jau Deews tohs Laifus zehlis /
Kur sawâš Leefmâš driht ta Pafaul' eedegfees.

Latviešu tulkojums izvairās no tādiem jēdzieniem, kas latviešu zemniekam sveši, kā vīna spaidis etc.

Metafrāza esot tas ceļš, kurū iedami krietni tulkotāji esot sagādājuši lietojamās atskaņu dziesmas.

5. nodalā tālāk minētie pārveidošanas paņēmieni: parafrāza un ekserģazija mūs neinteresē, jo piemēri nesniedz neko raksturīgu un Višmaņa teorijai, protams, mūsu dienās nav vērtības.

6. nodalā aplūko latviešu dzejas vielu (Materie), pie kam autors vispirms izšķir slavas, prieka, bēdu un vidējās dziesmas. Pie slavas dziesmām pieder himnas, ditirambi, peani. Bet tie attiecas uz pagānu dievībām. Bet latviešu poets lai šo dzejas veidu attiecinot uz kristīgo Dievu. Jau pieminēju sākumā, ka Višmanis, citiem kristīgos padomus dodams, pats viegli iemaldās senatnes mitoloģijā.

Slavas dziesmām ir vēl kādi tīri scholastiski iedalījumi: starp citām dziesmām te minētas paideuterijas, kas sacerētas skolotāju slavai. Bet latviešu starpā tādas lēti nebūšot lietojamas vai uzrādamas. Nav labi izprotams, kāpēc taisni šīs dziesmas nevarētu pēc Višmaņa domām pie latviešiem izkopties.

Prieka dziesmas atkal sīki sadalītas pēc sava motīva. Tur ir izšķiramas dziesmas kāzu dienā un dziesmas kristībās, dziesmas vārda dienai, dziesmas ceļā dodoties, dziesmas atvadoties, dziesmas pārnākot un dziesmas, kas izteic uzvārētāja slavu, vai apraksta labus dzīves principus. Līdzīgi bagāts — jeb labāki sakot — vientiesīgs ir iedalījums sēru dziesmām. No tagadējā viedokļa raugoties, nevaram ir saprast,

kā tik nopietnā lietā, kā sērās pēc aizgājušiem, dziesminiekam pilnā sirds patī neatgādinātu, ko tam dziedāt, bet viņam vajadzētu padomu no ārienes. Šinī ziņā Višmaņa padomi stāv uz vienas pakāpes ar mūsu laiku mīlestības vēstulniekiem.

Daudz vairāk dzīvības atrodam apskatā par vidējām dziesmām. Te Višmanis jūtas savā elementā un apgalvo, ka latviešu dzejas māksla arī neesot tāds koka gabals (hölzern), ka nespētu viņā izdomāt tā laika iemīļotās dzejas spēles. Tā Višmanis te mācā, kā rīkoties ar uzrakstiem (emblema, epigraphe). Var piemēram dot kādai gleznai uzrakstu, kas iztulko gleznas nozīmi, bet ne tik vientiesīgi, ka dotu tik nosaukumu gleznotiem priekšmetiem, kā vecos laikos gleznotāji rakstījuši zem sava darba: tas ir zirgs, tā ir govys, tas koks, tas cilvēks etc. Ne, uzrakstiem vajaga sniegt kādu ierosinājumu pārdomai. Tā, piemēram, es varu sev spraut par mērķi izteikt mācību, ka tas var maizi nopelnīt, kas jaunībā mācās. Šo mācību es varu iztulkot tādā kārtā, ka es gleznoju suni, kas, pēc maizes gabala tiekdams, lec pār sava kunga nūju. Šai gleznai es dodu uzrakstu: Kas māc, tam nāk.

Šo uzrakstu nu Višmanis izvērpi garumā ar sekošu „izskaidrojumu“.

Juhš jaanee Lautini! ſchis Speegeliš jumš rahda /
 Rā taš / taš jaunumā jau labbu Darbu ſtrahda /
 Beš Maifeš ne palikš: jeb kur ſew barroht warr /
 Raš ſawu Darbinu ar Preef' in Luſtehm darr;
 Bet kaš ne wiſcho paš pehž Maifeš Gabbal' dſihteeš /
 Jr allaſch puhdamš mehds ar Deenaš-Sagleem piſteeš /

Tam peetruhtš Darbš in Maiſ' / Jr Rungeem ne tiht tahdš /
 Raš knaſchi ne darr to / pehž ka taš aizinahtš;
 Tapehž laid Wežš in Jaunš / ſam Gohd in Maifeš gribbahš /
 Pehž Darbeem dſennahš ween ar Uš- in Jš- tizzibaš;
 Tawš Sunš to mahza tew: Raš tā ſew mahſteeš mahſ /
 Tam Darbš / in Maiſ' / in Preekš / in Rungu Gohdinaſch nahſ.

Cits piemērs tāds:

Gleзна rāda kaķi, kas glaužas klāt putnam aizslēgtā krātinā. Uzraksts: „Ne tizzi ne tu.“

Ari šim uzrakstam seko izskaidrojums. Formas ziņā te jāgriež vērība uz maiņu starp trochajiem un daktiliem. Daktiliska ir ik trešā rinda.

Wiltuš daudš irr wiſſā Mallā /
 Senaidneeki Draugu- Gallā;
 Zittu kaš peekrahpi / warr kaiteht ir man:
 Mehlē Medduš / Schultis Sirdi
 Daſchu Nenovejhu dſirdi;
 Gudraſajš ſargahš ar Updomaſchan':
 Tad pee niſneem Senaidneekem /
 Kad tee nahſ ar mihtſteem Preekeem /
 Ne dohdees klahtu ar Upgrehzibu
 Kalkiſ kad pee Putnu glaudahš /
 In it' ſchehligi nonaudahš /
 Waj tad wiſš teef irr? Ne tizzi ne tu!

Tālāk kā vidējas dziesmas Višmanis apskata miklas. Mikla esot dziesma, kuŗa uzdod atrisināt tumšu jautājumu. „Latviešiem gan ari ir bijušas savās mājās dažas tā sauktās dziesmas, bet tās ir ļoti rupjas un sastādītas bez veiklām līdzībām.“ Rādīdams, kādas nu ir nerupjas un veiklu līdzību miklas, Višmanis sniedz sekošos paraugus:

- a) Paganu-Praweets / Mauzineeks /
Gefahloht dšimis balts tā Sneegs /
Pret Saules Spihdum' pašihstams /
Bet ohtr reis dšimmis / pa-augdams
Ur Juhdas-Bahrdu isgehrbees
Dauds Seewas nem ar labbu Teef;
Tohp kauts bez Wahrda Kruštijams /
Muhš Grehzineektus meelodams.
Kas mannu Michtnu atminehs /
Tas ehdihs lihds / tad kaušim mehš.
- b) Sa Galwa tek / ar Wehdru skreen /
Dferr Galw' in Ust' iffatru Deen!
- c) Ja tew wiš / tad newa gan /
Sa tew ne lihds aridsan /
Wiš ta ween ja padosees /
Tad warr Behrni preezahtees.

Uzminēšana atstāta lasītāja ziņā.

Seviška patika Višmanim ir pie anagramismiem. Tos viņš būs plaši lietojis, jo ieteic viņus ari runādams par vārda dienu dziesmām (sk. augšā). Te viņš pa jaunu aizrāda, ka godinot zinamu personu, var viņas vārdu saskaldīt burtos un no šiem burtiem salikt kādu vārdu vai teikumu ar vēlamu saturu. No šī teikuma izejot, tad var dot plašāku sacerējumu, apmēram tādā garā, kā tas bij redzams pie epigrafes.

Ar anagramām Višmanis labprāt godina savus labvēļus. Tā viņš no Dundāgas īpašnieka „Dieterich Maidel“ vārda iztaisa patriekšu latviešu formu: Diteriks Maidel un nu dotos burtus sastāda šādi:

 Tek drihds Laimēj.
No augstas Zilts ta Peedšimšan'
No augsta Gohda aridsan /
Warr augstus Kungus eezelt Laimēj;
Bet kur pee Zilts / pee Gohdibas /
Pee laišnas labbas Mantinas
Irr Meers irr Preeks tai Deewa-Saimei /
Tur Deews jo schehligi palihds /
Tur Laimē pee-in ee-tek drihds.
Tahds / zeenigs Kungs! in esseet Juhš:
Tā pee Jums Deewa Manta trahjas:
Sa labbad arr ta Laimē naht /
In pee Juhš tek in dšihwoht maht:
Tā Lautā / Meschā / Juhrā / Mahjās
Muhš Zeenigs Pilš-Kungs / Laimēi drihds
Tek in paleef; Deews tam palihds!

Ar visu labu gribu dzejas te tomēr maz; starp citu te atrodam ļoti nedzejiško „Jūs“ „tu“ vietā. — Turpretim „meži“ un „jūras“ nav tukšas frāzas, jo Dundāga ir bagāta mežiem un robežās ar jūru.

Ar līdzīgām anagramām Višmanis ir apbalvojis Kurzemes agrāko superintendentu Remlingu, kas vecajā Kurzemes dziesmu grāmatā pazīstams arī pats kā dziesminieks ar šifru: M. C. R. Ar viņa vārdu Višmanis rikojas šādi:

Geerts Remulinsch.
per annagramma:
Nem! sçehlig turrehs.
Erklärung.

Nem / wezzais Deewa Kalps / scho Ammatu us ņewi /
Ro Deews tew uslizzis! Nem Krušta Gruhtumin'
Us taweem Kameescheem; Pats Jēsus glabbahs tewi
In palihdsehs tew nest: Nem Lauschu Swehtibin'
Us taisno Dwehfeliht! Jrr schē maš Matfaschans /
Tad Deewinam ne truhft: Tas / tas tew palihdsehs /
Gehrs sçeit ar Taisnibas / tur ņaidrās Saules Drahnās /
Tas sçehlig' turrehs tew / tew sçehlig ušturrehs.

Bet kā Remlingam, tāpat sava anagrama nākas arī Hollenhagenam, kas savā laikā ir bijis Višmaņa prāvests un patlaban, kā Remlinga pēctecis, ir Kurzemes superintendents.

Jahnis Adalps Ollenahgens.
(Durch buchstäblichen Versatz)
Gan Leels no Siana palihds.

Auslegung.

Tew Jēsus Krišts / tas leelais Gans
Kaš taws Rungs irr / kaš arri mans
Par dwehfles-Ganu pats ir zehlis;
Tas leel us muhsahm Dwehfelehm
To Lauschu Glahbschan; Tā usjehm'
In tu / to Deews us tewi wehliš:
Bet kad mums ušēet gruhtajs brihds,
Gan Leels no Siana palihds.

† † †

Leels irr Siana Rungs in Deews /
Tas Gohda-Rehninsch / kaš pateef'
Us tew / tā ņawu Kalpu gahda:
Jo Winna Wahrds zaur tewim aug /
Tapeh3 ir Deews us tewi raug' /
In ņwehti / tas eelņch winna strahda:
Tam / kaš no Deewa isņuhtits /
Gan Leels no Siana palihds.

† † †

Tas laid tew allasch ņpehzina
Ar ņipru Garu Gruhtibā /
Lihds Gallam nobeigt / to tas ņahziš!
Laid Deews no Sian ņwehti tew

In dohdahš par Valigu few /
Rà taš lihds šchim pee Tewim nahziš:
Tew Debbes-Spohšchumš fatafšhtš /
Gan Leelš no Siana palihds.

Cita tā laika māksla ir dziesmu rindas iekārtot tā, ka no sākuma burtiem varētu sastādīt jaunu vārdu, kas kaut kādā ziņā iezīmētu dziesmas tematu. Protams, ka iemīlots te ir vārds Jēzus. Šais mākslotos paņēmienos dažreiz jau konsekvences nav nekādas, jo skaita ne tikai pirmo burtu, bet pilnīgi patvarīgi, kā autoram ievajagas, arī vairākus burtus, vai atkal to pašu burtu lasa drīz kā balsīgu, drīz kā nebalsīgu. Piemēram lai noder Svētdienas dziesma, ko lasītājs atradis tālāk. — Vēl tālāk nekā šādi akrostichi mūs no dzejas ved nost eteostichi, kur dažiem, bet ne visiem, burtiem piešķirta arī skaitļu vērtība. Tādā garā sastādītus pantus lasīdams, gan neviens neuzminēs, ka viņam bez dziesmas teksta tur jāsameklē arī kādi noslēpumaini skaitļi.

Ipašu efektu Višmanis mēģina sasniegt, ņemdams palīga atbalsi (echo).

Ut / Tshohmi! kà ne tizz' uš man?
Kaš tawa Deewa Pasihšchan'?

Echo: Pasihšchan.

Rà tew uš Grehkeem tahdi Preeki?
Netizzigi irr Grehzineeki.

Echo: Neeki.

Kad tu nu manni redš pateef /
Šad ešmu eš tawš Kungš in Deewš?

Echo: Kungš in Deewš!

Redš Sahnus / Rahjaš / Rohkaš abbi!
Tu tawu Tizzib' šarg' in glabbi.

Echo: labbi!

Kaš to tizz / kaš ne tohp redšehtš /
Šaš tizz pareiši / taš irr šwehtš.

Echo: taš irr šwehtš.

Šad ej / Eš wairš ne Afniš leefchu /
Tu tizz' uš man / zeet to eš zeešchu.

Echo: eefchu.

Var dziesmu iekārtot arī tā, ka viņu var lasīt uz priekšu un atpakaļ. Tas būs palindroms, vēža pantinš:

Šehlaštibu dohd mums Šehwš /
Pateizibu dohdam mehš.

Vārdus no otra gala lasot, iznāk:

Mehš dohdam Pateizibu /
Šehwš / mums dohd Šehlaštibu.

Vai arī, vārdus vēl citādi pārstādot, iznāk projam lasot:

Šehwš mums dohd Šehlaštibu /
Mehš dohdam Pateizibu.

Atpakaļ lasot:

Vateizību dohdam mehš /
Schehlstību dohd mumš Tehws.

Saliktas epigramas piemēru Višmanis dod, aprakstīdams Bauskas zīmogu un aprakstam pielikdams savu slēdzienu. Paraugš ņemts no latīņu valodas, kur slēdziena trūkst.

Rahtuſiſ / Sahſeniſ / Utmini / Turniſ / Alluſ /
Ta Pilſ in ſartanſ Waſſſ; Schiſſ Sihmeſ Gohd in Walluſ
No Bauſſaſ iſteiz tew; ſchê redſi ſeptinuſ;
Tad maſa Paſaulih' gan drihſ ſchiſ Pilſatſ buhſ.

„Sāķenis“ atbilst latīņu Mons Sacci = Maisu kalns.

7. nodaļa dod Višmanim atgadījumu parādīt, kā viņš saprot latviešu valodu un vajadzības. Proti, pārrunādams dzejas veidus (dramatisko un episko), viņš izsakās, ka latviešiem būtu noderīga ekonomiska dzeja saskaņā ar latviešu saimniecību. Gan nu arī šis uzskats neliecina par dziļu mākslas izpratni, bet gaiši redzam, ka Višmanis negrib aprobežoties latviešu valodā ar garīgo dzeju vien. Gadu simteni vēlāk Vecais Stenders ar savu bāriņu, kas uzstrādājās par saimnieku, ir Višmaņa testamentu piepildījis. Un nevarēs liegt, ka pēc tā laika apstākļiem šim ekonomiskam sacerējumam nebūtu bijusi liela vērtība, ja ne mākslā, tad tautas audzināšanā.

Beidzot, ja mācību ņenam plašākā nozīmē, tad tiešām to atrodam arī ļoti slavenu dziesminieku darbos; aizrādīsim tik uz Horača epistulu par mākslu. — Tikuma dziesmas varot apdziedāt tikumības regulas poetiskā kārtā. Ari latviešiem, pēc Višmaņa domām, tādi priekšraksti nebūtu lieki.

Noderīgs dzejā ir arī vēstulu veids. Višmanis vēlētos pārtulkot labā un glītā latviešu valodā Hoffmansvaldes varoņu vēstules. Ari te atrodam jau pieminēto tendenci latviešu literatūru pārnest no garīgā lauka arī laicīgā.

Par dramu runādams, Višmanis jau toreiz min vietēju vielu traģedijām. „Ja gribētu izrādīt latviešu traģediju, tad tam būtu šim nolūkam vielas diezgan, kas gribētu dzejot par kuršu ķēniņiem un citām pārgrozībām šini zemē, ja vien viņam ir vairāk laika, nekā šī padoma devējam. Diemžēl, Višmaņa minētās vielas vēl šo baltu dienu guļ neizmantotas, lai gan vajadzība pēc pašu dzejas tagad spilgtāki sajūtama, nekā toreiz.

Bukoliskās dziesmās Višmanis ieteic kā pārstāvjus ņemt no Kuršas — Maču un no Zemgales Anžu, vai kā viņus citādi sauktu. Ievēribu pelna tas apstāklis, ka Višmanis tādējādi uzsver starpību starp šiem diviem novadiem, kamēr mūsu laikos šī starpība ir jau stipri nobālējusi. Tais laikos, šo divu dažādo novadu pārstāvjus kopā uzstādot, varēja gaidīt sevišķi tikamu un derīgu iznākumu (mit sonderbarer Anmuth und Nutzen).

Ar Horača vārdiem latiniski no saviem lasītājiem atvadīties, Višmanis izbeidz poetikas teoretisko daļu un pāriet uz grāmatas praktisko pielikumu, kurā pasniedz pašsacerētas rīta un vakara dziesmas vācu un latviešu valodā. Tādu ir 14, t. i. uz katru dienu nedēļā īpaša dziesma rītam un vakaram. Bez tam vēl kādas 8 dziesmas citiem atgadījumiem. Viena no tām ir tiešs tulkojums; citās Višmanim kādī paraugi var gan

būt bijuši, bet viņš tos neuzrāda; bez tam arī dziesmās ir motīvi, kas droši vien nāk no Višmaņa paša. Tāda piem. ir dziesma par bišu stropiem un darbiem jūrā, kas pilnīgi saskan ar autora apkārtni — Dundāgu. Lai paraugam noder sestdienas dziesma.

Unteutsch.

1.

Galbs Meedfinsch! Tew' es fajemmu / In Uzziš drihdš aisdarrif
Deewš! Tew irr Gohdš / Rā tawš Spehš ween To Nakt in Deen' D
Darb' in Meega tohpā feen.

2.

Es teizu Tew pehz Glahbschanas / Kas man par labba isdohdahš
Scho Neddel' / lihds šham Wakkaram; Wehl turplikam Pateitschu tawam
Gohdinam.

3.

Šhi Neddel' ar šcho Deen' aiseet; Bet tumšcha Sirdš gan maš warr
fmeet; Tad Tu man Spihd' ar Spohschumu In Lihgsmibu Nograesdams
wiffu Skumščanu.

4.

Tā sinnaht warru / ša aismigt / Rā labbi zeltees / šā istift / Rad
manna Sirdš Tew / Jesu / redš: Nahz in apšedš / Man Gult' in Uzziš
tohpā flehdš!

5.

Ut Sehws! preetš Meega peedohd man To šhodeenigu Pahrlahp-
šchan' / Ur Darbeem / Dohmam / Sird' in Mehl' / In daudš reis wehl;
Peedohd / taš man irr gaušchi šchehl!

6.

Deewš! glabba Mehš in Dwehseht' / To Welnu gribbi prohjam
dšht / Rā taš pehz šawu launu Praht' / Man šahrdinaht Ne špeh / jeb
nikni šamaitaht.

7.

Čečš mannim ščihšta Sirdš laid miht / Raut gan tahš Uzziš tohpā
kriht / Laid Dwehseht' tomehrt mohdrejahš In Behdināš Us tewi Šapni
nopuhščahš!

8.

Nem manni / in kaš man peedarr / Čečš tawu Rohku / kaš gan
warr Man wiffas Leetas ušturreht; To Nahwes-Behd' Jkstundas leez man
eeredseht.

9.

Ur Jesu gribbu gulleht eet / Še duffeht / tur eečš Preeka fmeet;
Nu Amen: Jesu / man palihdš / Jšpešti drihdš! Pee Tewim muhšchigš
Preezas-Brihdš.

Tēvreizi Višmanis ir izlocijis visādās strofās un meldijās. Te būs
paraugi. Pēc meldijas: Es dziļās bēdās nosaucos..

Ut / Sehws! Laid šwehtihš tohp tawš wahrš;
Mehš tawu walstu gaidam;
Tawš Prahtš laid noteel pee mums gahrš;
Dohd Matš' eečš muhšahm Waidahm.

Bamett to Grehfu Parahdu;
Nogreef ta Welna Wiltibu;
Jšpesti muhs no launa.

Paraugš pēc meldijas: Augstais Dievs, kam.

At / Sehws! dohd / ta ſwehtiht warram
Tawu wahrdu: Taws walstš nahł;
Laid mehš tawu Prahtu darram;
Barro muhs; Peedohd; laš mahł
Muhs weft launā Padohmā
Nogreef; pesti pehž Gallā.

Paraugš pēc meldijas: „Nu topi ligšma.

At / muhsu Sehws / laš Debbefiš!
Taws wahrds laid paleef ſwinnamš;
Laid tawa Walstib' atnahł drihdš;
Taws Prahtš laid tohp mumš ſinnamš;
Dohd Maiſiht; Grehkuš mumš peedohd;
Ar kahrđinaſchanu ne ſohd;
Jšpesti muhs no Launa.

Paraugš pēc meldijas: Eim, apraudam.

At / Sehws! taws Wahrds
In Walstš ir gahrds;
Taws Prahtš noteef; Dohd Maiſi;
Peedohd; Ne lau kahrđinaht;
Bet no launa raiſi.

Paraugš pēc meldijas: Teic Dieva Kunga vārdu.

At / Deews Sehws augsti teizamš!
Mehš / tawi Behrni / luhdsameeš;
Laid taws Wahrds ſwehtš in ſweizamš
Pee mumš ſtahw; Tawa Walstš ateeš;
Taws Prahtš noteef / laš taiſiht
Warr weeglu muhsu Praht;
Dohd mumš to Deenas- Maiſiht';
Tohš Grehkuš atlaid klaht;
Muhs kahrđinaht ne nodohd;
No Launa pesti muhs;
Tew teikſim Gohdu dohdoht;
Amen! Tam notikt buhs.

Paraugš pēc meldijas: Kam tad vairāk būs par prātu.

9. Nu / Sehws mihlajš Debbefiſinā!
Tu ween muhs
Nabbaguš
Turri labbā Sinnā:
Laid taws Wahrda- Gohds ar Preeku
Eche in tur
In jeb kur
Auglohjahš par Leeku.

10. Altnah3 tawu Walstu dohdam3;
Lab3 taw3 Praht3;
Barrot 3ah3;
Veedohd / ka3 irr 3ohdam3;
Ne lau fahrdinaht u3 Rauna;
Bet pesti
Tehwifchki
Muh3 no wiffa Launa.

Cik maza vērtība akrostichiem jeb tamlīdzīgiem nedzīvas mākslas darinājumiem, rāda it labi svētdienas dziesma, tik lab ritā, kā vakarā. Proti, vācu valodā pēc burtu skaita vārdā Sonntag šai dziesmai ir 7 strofas. Latviski nu isti vajadzētu strofu vairāk, jo burtu skaits ir lielāks, proti, arī „h“ neskaitot un „ee“ par vienu burtu ņemot, iznāk vismaz 8 burti, pat 9, ja lasam: svēta diena. Kā nu izlīdzas Višmanis? Viņš dažos pantīņos izceļ 2 sākuma burtus un tā robu aizpilda. Protams, ka tā ir patvaļība, jo tikpat labi jau varētu pastrīpot arī 3 burtus, vai nevienu. Tā nu akrostichiem ir nozīme tik kā rotaļai, bet pilnīgi trūkst jebkuŗu nopietnu likumu, kas viņus saistītu ar dzejas būtību.

* * *

Iepazīnušies ar Nevācu Opicu, nevaram atturēties no dažiem slēdzieniem.

Vispirms mums ar lielu atzinību jāmin Višmaņa dzejas tehnika. Gan te varētu iebilst, ka viņam vietām nelatviska izteiksme — artikuls, nepareiza rekcijs etc. —pat nepareizas atskaņas un it sevišķi ļoti bieži nepareizs akcents. Bet nedrīkstam aizmirst, ka Višmanis atrod priekšā vēl maz izkoptu rakstu valodu un latviešu mākslas dzeju pašos sākumos. Tādos apstākļos sasniegumi jāatzīst par ļoti lieliem, tik lieliem, ka 150 gadu vēlāk mazāk mācītiem latviešu tautības dziesminiekiem nebūtu bijis pa spēkam mēroties ar seno laiku vācieti, Višmani. Šini ziņā Višmanis ar dibinātu pašapziņu varēja runāt par politūru („gepolieret“) savos sacerējumos.

Ja nu tomēr Višmaņa dzeja mums sniedz maz pozitīva, tad vaina meklējama mazāk ārējās nepilnībās, kā tīri iekšīgi. Vispirms varētu teikt, ka Višmanim trūkst dziļāku jūtu pasaules un ka viņa poezijā, kā latviešu, tā vācu valodā, valda aprēķinums un nolūks, kālab viņa izteiksmei, nelūkojot uz visu mākslu, nav īstās vientiesīgās sirsnības, kas klausītāju var valdzināt.

Bet arī ar šo novērojumu nav teikts, ka Višmanis citos apstākļos nebūtu varējis būt auglīgāks dzejnieks. Višmanis mums top saprotams taisni tāds, kāds viņš ir, ja ņemam vērā tos iespaidus, kas viņu veidojuši. Tos ievērodami, mēs nevien labāki izpratīsim Višmani pašu, bet viņa darbā atradīsim raksturīgu atspulgu viņa laikmetam, kālab iepazīšanās ar Višmaņa dzeju mums koncentrētā veidā parāda tā-laika literariskās tendences.

Kādas no tām bija veidojušas Višmani?

Zinamu atbildi uz to dod jau grāmatas virsraksts. Višmaņa literariskais ceļvedis ir Mārtiņš Opics, vācu dzejnieks un dzejas teoretīķis. Gan Opica vārdu Višmanis attiecina arī uz Fūrekeru, ko augšā minējām.

bet tas ir vairāk pieklājības žests, jo Višmanis bez šaubām grib Fürekeram aiziet garām. Īstais, vecais vācu Opics turpretim ir Višmanim tik neapšaubama autoritate, ka Višmanis Opica vārdu lieto sugas nozīmē. Tas vien jau pierāda, cik stipras saknes ir Višmanis laidis Opica tendencē.

Jāmin tāpēc pāris vārdu par Opicu pašu. Dzeja viņam, kā zināms, nebij pāri par vidēju, bet viņam bij liels iespaids kā teoretikim, lai gan arī viņa teoretiskais darbs nebij ne liels, ne pamatīgs. Bet Opics savā grāmatā (Martini Opitzli von Boberfelt Prosodia germanica . . . Buch von der Teutschen Poeterei 1624.) bij uztvēris vienu patiesību, kas lielā mērā nodibināja viņa autoritāti. Proti, Opics aprādīja, ka senajās valodās dzejas formā noteicoša loma piederējusi zilbju garumam, kamēr vācu dzejai jālūkojoties uz vārdu akcentu. — Mēs redzējam, ka Višmanis, lai gan zilbju garumu un īsumu arī mēģināja iztīrīt, tomēr nāca pie gala slēdziena, ka drošāka lieta ir pirmo zilbi skaitīt par garu. Bet šis rezultāts jau pilnīgi saskan ar mūsu akcentu. Ja Višmanis nevarēja šo likumu izcelt gluži gaiši, tad jāievēro, ka tautas dziesmās arī zilbju garums nav bez nozīmes, kālab Višmanim te tiešām bij atrisināms sarežģīts uzdevums. Atrisinājis viņš ir to apmēram Opica garā.

Bet it sevišķi Višmanim uzskati saskan ar Opicu senatnes kultā. Mēs redzējam, ka Višmanis paraugus daudzkārt ņēma no latīņu dzejas un ka viņš pat nevarēja atkristies no senatnes mitoloģijas, lai gan pats noskārta, ka isteni šie mitoloģiskie elementi vairs nepiestāv kristīgam dzejniekam. Gluži to pašu varam konstatēt Nevācu Opica prototipā — istajā „Teutsche Poeterei“ā, kur starp citu 4. nodaļā mācīts, ka būtu veltas pūles stāties pie mūsu dzejas mākslas, ja kāds nepārredz grieķu un latīņu sacerējumus un nav no tiem piesavinājis īsto garu.

Bet vēl viens raksturīgs vilciens ir abiem dzejas teoretikiem kopīgs. Kā pie viena, tā otra varam runāt par pseudoklasicismu, bet nevien tādā ziņā, ka viņi augstu stāda klasiskos paraugus, bet kā dzeja viņiem ir veiklība, ja daudz, zinātne, ko cilvēks ar gaišu prātu var vingrinādamies piesavināties.

M. Opics savā poetikā šinī nolūkā iesācējam ieteic vingrināties tulkošana no grieķu un latīņu poetiem. Rezultatā viņš paredz, ka dzejas māceklis iepazīsies ar vārdu īpašībām un spožumu un figuru dažādību un iegūs spēju arī pats turplikām izgudrot līdzīgas lietas.

Višmanis gan nepiemirst minēt arī iedzīmtu talantu (Naturell) un viņa nozīmi pie pilna panākuma sasniegšanas,¹⁾ bet apcerējuma tālākā gaitā šis princips paliek pilnīgi sāņus un „dziesmu sagādāšanu“ var iemācīties, kad arī pie tam nāktos grūti strādāt. — Ar vienu vārdu sakot, dzeja ir iemācama. Bet dzeja arī pati ir tikai līdzeklis zinātņu un tikumu izplatīšanai; viņas noslēpumainais raksturs, viņas saknes, kas sniedzas apziņas paslieksnī, paliek pilnīgi neievērotas, jo viss, kas nav racionāli aptverams, tas arī nemaz neeksistē.

1) Wo aber zu vordenst ein gutes Naturell ist / und hernach die Lehre oder Kunst dazu kömmt / da klinget es alles lieblich und schöne / da ist nichts gezwungenes / geflicktes / ungeschicktes / sondern eine grosse / schön-fliessende Süßigkeit in denen metrischen Reimen / dass es hievon fast heisset / wie der Lette saget:

Ras maht
Sam naht.

Uz šo seklo racionalismu balstās abiem autoriem naivais optimisms, kas viņiem ļauj cerēt, ka ar dzejas palīdzību un viņai nododamies, tie iegūs ir baudu, ir slavu. Višmanim tas tik gaiši nav izteikts, lai gan ari viņš labprāt ieminas par nopelnu bagātu dzejnieku slavu (droši pats sevi tādiem pieskaitīdams), bet M. Opicam ir vesela rinda aizrādījumu, kādus poets iegūst labumus. Ari ārēju labumu veselu rindu. Bet tā kā dzeja ir piesavinama studiju ceļā, tad sevišķs ieguvums būs bauda, kuŗa rodas dzejas mākslas dēļ pārmeklējot daudz grāmatas un izzinot, ko domājuši daudz gudri vīri. (Wenn wir der Poeterei wegen soviel Bücher durchsuchen; wenn wir die Meinungen der Weisen erkundigen etc.). Kam te nenāks prātā Vagnera vārdi Gōtes Faustā?

Bet piedodat, tas taču dara prieku,
Kad vecu laiku garā gremdējas
Un redz, ka toreiz gudrie maldijās,
Un ka mēs tāļu tikuši pārlietu.

Visu to kopā ņemot, varēsīm droši apgalvot, ka Višmanis un M. Opics ir viena gara bērni, pie kam Opics, kā vecākais, ir darījis iespaidu uz Višmani.

Bet ja laika starpa starp abiem sacerējumiem liktos pārāk liela (Teutsche Poeterei 1624., Nevācu Opics 1697.), tad nepiemirsīm, ka dzīve toreiz nebij tik strauja kā mūsu dienās un ka bez Opica paša viņa garā strādāja ari viņa pēcteči, tā dēvētā otra Silezijas skola. Kā šī skola Višmani varējusi skaitīt pie savējiem, to liecina Višmaņa vēlēšanās pārtulkot latviešu valodā Hoffmansvaldes lieliskās Vācu Varoņu vēstules. (Ich möchte wohl einmahl des von Hoffmanswalde herliche Teutsche Helden-Briefe in gut und zierlich Lettisch übertragen). No mūsu tagadējā viedokļa šinīs vēstulēs nekā dižena un skaista nav, bet Višmani kairināja šie Opica virzienā sacerētie ražojumi, kas šādā vai tādā ziņā itkā pieslējās Ovidijām. — Te mums tā tad vēl reiz apstiprinās Višmaņa sakari ar Opica skolu. Nu gan varētu iebilst vēl to, ka Vācijā pašā Višmaņa laikā kultura stāvēja ļoti zemu un ka tādēļ jājautā, vai autors nav bijis padots ari citiem, vērtīgākiem iespaidiem. Tādi būtu varējuši nākt no Francijas, kas kulturā toreiz bij vadoša. Bet vienkārt nekas neliecina, ka Višmanis būtu bijis tiešā sakarā ar franču kulturu, jo labprāt parādīdams savas zināšanas grieķu, latīņu, vācu un latviešu valodā un poļu un leišu valodas vismaz pieminēdams, franču valodu Višmanis neaizņem nemaz, kālab jādomā, ka tā bijusi viņam sveša. — Otrkārt, ja Višmanis ari netieši, ar vācu literatūras palīdzību, pazina franču virzienus, tad ari no tiem viņam bij grūti smelties atziņas, kas to būtu sekmējušas dzejas dziļākā izprašanā un daiļākā dzejošanā. Gan Francijai bij toreiz nesalīdzināmi lielāki dziesminieki nekā Vācijai, bet teorijā ari franči bij pseudo-klasicisma valgos, un viņu poetikas autoritate Boalo (Nicolas Boileau, 1636.—1711.) atzina par dzejas augstāko principu veselo prātu. Tā tad ari tur dzejas teorijā virziens bij racionalistīgs. — Ja nu tomēr franču dzejnieki sasniedza dzejā ievērojamu augstumu, tad ne vis šīs teorijas dēļ, bet aiz tā iemesla, ka strādādami vecas kulturas zemē un interesantā valsts dzīves laikā, viņi dabūja pūrā līdz daudz spēku, ko pie Višmaņa velti meklēsīm un — kas pats galvenais — viņiem bij ari publika, galma ap-rindas, smalkāka sabiedrība, uz ko runāt. Višmanim šīs premises nebij

nepavisam. Dzeja tā laika izpratnē ir daiļš laikakavēklis izsmalcinātiem gariem, bet kur lai Višmanis savu lasītāju starpā tos būtu ņēmis? Vācu aprindas Kurzemē bij šauras un nepārvaldīja pietiekoši pat dzejas ieroci, valodu. Latvieši turpretim no skolām neko nezināja un mākslīga dzeja ar tīšiem viltus mākslas papēmieniem, nemītīgas attiecības uz klasisko dzeju, vēsturi un mitoloģiju, viss tas laupīja nemācītam zemniekam iespēju, kaut cik iedziļināties šīs dzejas pasaulē. — Visu to iegaumējot, varēsīm slēgt, ka Višmanim nebija publikas, ar ko augt lielumā, kālab viņa dzejas mēģinājumiem bij jāpaliek sīku rotaļu kārtā (nugae).

Nebūs lieki te piespraust V. Dilteja vārdus, ar kuriem šis pazīstamais literatūras zinātnieks raksturo 17. gadu simteņa tendences Eiropas tautu garā dzīvē. Atzīmējis eksakto zinātņu uzplaukšanu, viņš savā grāmatā *Das Erlebnis und die Dichtung* 9. lappusē turpina: „Ari poetiskā fantāzija nokļūs uz ilgu laiku zem domāšanas valdības; viņa daudzkārt zinātnē redzēs savu ienaidnieku, un tikai tad, kad zinātne piesiet tuvāk dzīvei un vēsturei un dzeja pilnas istenības izpratnei, tikai tad savstarpīgi tuvosies dzejnieka dzīves pieredzējumi un domāšana jēdzienos.“²⁾ Višmaņa laikos no tādas tuvināšanās starp zinātni un dzeju vēl nebij runa: nicinātai tautas dzejai nebij sakara ar tā laika zinātnisko domāšanu, bet mākslas dzeju turēja tā laika zinātne pavadā. Ari pie mums tas nevarēja būt citādi.

Sakarā ar aprādīto atrodas arī cita toreizējās dzejas īpašība. Tagad no dzejnieka, īpaši lirika, sagaidam allaž ko īpatnēju, personīgu, ja, estetiķis Müller-Freienfels var pat apgalvot, ka mūsu laiki jau tiri slīmīgā kārtā prasot no dzejnieka personīgo noskaņu, kamēr agrākie laiki to nemaz nav tādā veidā pazīnuši. Tas diezgan viegli saprotams. Kamēr dzeja ir kolektīvas dabas, kā tas ir tautas dzejā, tamēr atsevišķa individa īpatnības, protams, izcelties nevar, jo tās netiktu izprastas un uzņemtas. Bet mākslas dzeja, kas 17. gadu simtenī jālvās vadīties no seklām racionalisma teorijām, arī nevarēja īpatnīm ierādīt pienācīgu vietu, jo zinātnes jēdzieni (un vēl maz izkoptas zinātnes!) nevar aptvert individa dvēseles dziļumus, kas pēc savas dabas ir irracionāli. Individuum est ineffabile; t. i. kas individs ir, to vārdos nevar izteikt. Pie individa noslēpuma pienākot, pētniekam pāriet patika dižoties, „ka mēs tāļu tikuši pārlieku“. Pašpietīcīgais, par sava laika sasniegumiem sajūsminātais 17. gadu simtenis pie šīs atziņas vēl nebij nācis. Tālab viņa dzejā velti meklēt cieņu pret tiem dvēseles spēkiem, pie kuriem nepietiekoša ir reducēšana un klasificēšana (cf *Faustā Mefistofeļa padomu skolniekam*).

Tā tad varēsīm arī šini ziņā sacīt, ka Višmanis ir sava laika bērns, un ka pēc taisnības no viņa nekāda individualisma nevaram sagaidīt.

Višmanim par godu būtu vēl pieminams, ka viņš nebūt nedomā literatūru šaursirdīgi kalpināt baznīcas nolūkiem. Šo pārmetumu gan pret

²⁾ Und auch die poetische Phantasie wird lange Zeit unter die Herrschaft des Denkens geraten, sie wird oft in der Wissenschaft ihren Feind sehen, und erst wenn das Wissen an Leben und Geschichte heranrückt und die Dichtung an das Erfassen der ganzen Wirklichkeit, werden die Lebenserfahrungen des Dichters und das begriffliche Denken sich einander nähern.

agrāko laiku rakstniekiem labprāt vērš, bet tāpēc viņš vēl nav pamatots. Pie Višmaņa, taisni otrādi, redzam tendenci dzejas lauku paplašināt, aizņemot saimniecības un vēstures tematus, bet nav viņam bijis laika uzdevumu veikt, nebūtu arī bijis, kam celt tamlīdzīgus darbus priekšā.

Viss tas, protams, vēl nenozīmē, ka mums Višmanis, kaut arī tik vēsturiskā nozīmē, būtu turams par lielu dzejnieku. Lai būtu liels, viņš nav diezgan vientiesīgs (jeb naivs) un vienkāršs. Teknikā pārspēdams Fūrekeru, viņš kā dzejnieks visumā tam palicis tālu pakalā, nevarēdams ar savu priekšteci sacensties vientiesīgā sirsnībā. Aiz šiem iemesliem Višmanis nav ieguvis latviešu tautas — īpaši viņas dzejas — vēsturē to vietu, kas tur neapstridami pieder Fūrekeram. Bet literaturas draugiem, kas vēlas bez aizsprieduma dzejas parādības vērtēt vēstures sakarā, Višmanis apzīmē veselu laika posmu, mazumā atspoguļodams tās tendences, kas vadīja tā laika vadošos garus. Bet tiem dzejas pārstāvjiem, kas glābiņu meklē sarežģītās formās un atskaņu šķindēšanā, Višmanis ir atbaidošs piemērs, jo tik gaiši, kā reti kur, varam pie viņa pārliecināties, ka bez iekšējās brīnīškās dziņas dzejnieks, arī ar visiem tehnikas līdzekļiem strādādams, ir tikai skanīgs vaŗš un zvanīgs zvārgulis.

Latvijas vidusskolu skolotāju kooperatīvs

Rīgā, Tērbatas ielā № 15/17.

Tek. rēķ. : Tautas Bankā — № 568, pastā — № 633.

*

Skolas grāmatas. Daiļliteratūra. Rakstamlietas. Zīmēšanas piederumi. Mācības līdzekļi. Dažādas dabas zinību kolekcijas: minerālu, kukaiņu u. c. Mikroskop. preparāti botan., zool., anat. u. c. Sastāda skolām un biedrībām bibliotekas. Iestāda grāmatas. Piegem pasūtījumus uz visiem iekš- un ārzemju laikrakstiem un žurnāliem, ķīmijas un fizikas kabinētu piederumiem u. c.

Generālkomisijas:

K/s „Latvju Kultura” Grāmatu apgādiens. Žurnāls „Ritums” u. c. Grāmatu spiestuve. Dažādi drukas darbi. Tel. 68-82.

„Skola un Zinātne” Latvijas vidusskolu skolotāju biedrības rakstu krājums. Maksā Ls 2.— Raksti par skolu kongresiem, Ķīmijas un ģeografijas metod. jaunākajiem, Latvju tautas gara dzīves attīstību, Skolu politiku Latvijā, Triju izglītības pakāpju koordināciju, Aktīvo uzskatāmību, „Runā un raksti pareizi latviski” (pēc prof. J. Endzelina lekc.) u. c. Rakstu sastādīšanā piedalījušies augstskolas spēki un vidusskolu pedagogi.

„Skola Mājā” Pašmācības grāmatas. Pasta tek. rēķ. № 164. Līdz šim iznākušas pavisam 59 burtn. dažād. priekšmetos. Ar „Sk. M.” palīdzību katram paša spēkiem iespējams sagatavoties uz vidusskolu abitur., iestāšanos kārā skolā un instruktoruursos, iegūt pamatskolu skolotāja, valsts ierēdņa u. c. tiesības. „Sk. M.” uztur „Angļu Koleģiju”, nodarbošanās pa vakariem, sarīko praktiskus kursus saviem abonentiem par brīvu. Programmas un paskaidrojumus izsūta uz pirmo pieprasījumu pret pastmarkām. „Sk. M.” sastādīšanā piedalās augstskolas spēki un vidusskolas pedagogi.

„Daba” Latvijas dabaszinātņu biedrības izdev. maksā Ls 0.80. Populāri-zinātnisks ilustrēts mēnešraksts. Vēl dabu jama 1924. g. komplekts. Raksti par Latvijas dabu, dabaszinātnēm, dzīvnieku izcelšanos un pastāvēšanas problemām. Astronomiski un meteoroloģiski pārskati. Praktiski aizrādījumi. Kronika. Abon. maksa: gadā — Ls 9.60, pusg. — Ls 4.80.

*

Skolas! Pabalstiet savu kooperatīvu.
Iestāšanās nauda Ls 2.— viena paja Ls 10.—

No

doc. L. Bērziņa

atsevišķiem sacerējumiem par mūsu rakstniecības gaitu —
zem kopīga nosaukuma

„Latvju literatūras vēsture monografijās“

tuvākā nākotnē iznāks monografijas par

Neredzīgo Indriķi

(otrs paplašināts izdevums),

Elferfeldtu, Hugenbergeru

un

Fürekeru.

8578 *hals*

Latvijas vidusskolu
skolotāju kooperatīvs

Rīgā, Tērbatas ielā № 15/17.

LATVIJAS NACIONĀLA BIBLIOTĒKA

0304063568

11.MAI.1925